

pápai polgármester 1885. évi jelentésének melléklete¹

A Pápai Lapok 1886. évi augusztus 22-i számában cím nélküli tanulságos írás jelent meg, amely Woita József (1807–1896) pápai polgármester 1885. évi jelentését ismertette.² A cikk önmagában aligha érdemelne figyelmet, hiszen a polgármester törvényes kötelességének eleget téve minden évben készített hivatalos jelentést az előző közigazgatási évről, melyet jóváhagyás végett a képviselőtestületi közgyűlésen ismertetett. A történetekről a város nyilvánossága is tudomást szerezhetett, hiszen a jelentést a város hivatalos közlönyében még a közgyűlés megtartása előtt közzétették. Az 1885. évi jelentés azonban különleges számított,

¹ Pápa, 1886. aug. 21. [Woita József pápai polgármester 1885. évi jelentésének ismertetése] = Pápai Lapok 13 (1886) 34. sz. (augusztus 22.) 185–186.

² Woita József (Körmend, 1807–Pápa, 1896. december 18.) pápai építőmester, polgármester. Körmenden született Voita [Woita] Ferenc uradalmi építőmester és Prükker Erzsébet házasságából. Atyja a XVIII. század végén Morvaországból vándorolt be és a Batthyány-uradalomban kapott állást. Woita a gimnáziumot Budán végezte, majd a bécsi politechnikumban építészetet tanult. Ezután Pápán telepedett le. 1834-ben szerzett polgárjogot. 1835-ben a választott személyek közé vették fel. Később tanácsnökká választották. 1848–1849-ben gyámatya, 1849. november 11-én egyik gyámatyának nevezték ki. 1849 után a városi bizottmány tagja, 1856-tól ismét gyámatya volt. 1865–1886 között töltötte be a polgármesteri tisztséget, 1886-ban önként lemondott, hogy barátját, Kiss Lászlót, az Esterházy-uradalom elbocsátott jószágkormányzóját álláshoz juttassa. Építőmesterként főleg főúri családok, uradalmak megrendelésére dolgozott. Polgármesterként a takarékoskosságot, a város meglévő adósságának csökkentését tartotta szem előtt, a komolyabb fejlesztésekkel járó kockázatot nem vállalta. 1871–1872 között a Pápai Önkéntes Tűzoltó Egylet elnöke volt. Érdemeit a király 1887-ben a „Ferenc József Rend lovagja” kintüntetéssel ismerte el. Pápán, a Kálvária temetőben nyugszik. Az egyik fia, Voyta Adolf (Pápa, 1834. október 25. – Budapest, 1923. február 14.) szintén apja mesterségét folytatta, ő tervezte és építette a pápai színházat (1881), majd ennek nyomán számos vidéki város (pl. Zombor, Szatmár, Nyitra, Munkács) színházát. Visszaemlékezésében családjáról, édesapjáról és különféle vállalkozásairól is számos adatot közöl. Voyta Adolf az 1875-ben alapított pápai Kölcsey Ferenc Szabadkőműves Páholyinak is tagja, több alkalommal nagymestere volt. Vö. LÖWY 2010. 167., HUDI 2011. 51–52., VOYTA 2012. 7. (Az apa a *Woita*, a fia a *Voyta* családnevet használta.)

mivel a lemondott polgármester nemcsak a jelzett év eseményeiről adott számot, hanem Pápa elmúlt fél évszázados fejlődéséről is.

Sajnos, a füzetnyi terjedelmű nyomtatványnak jelenlegi ismereteink szerint egyetlen egy példánya sem maradt fenn. A pápai sajtótermékeket számba vevő könyvészeti irodalom sem tud róla.³ A nyomtatványt a város kiegészítés kori levéltári iratanyagában hiába keresnénk, hiszen az a második világháború végén elpusztult. Ily módon mindaddig, amíg egy eredeti példány valahonnan elő nem kerül, csak a vezércikket helyettesítő hírlapi közleményből alkothatunk fogalmat a polgármesteri jelentés függelékeként megjelenő történeti áttekintés tartalmáról. A két szöveg összevetésére is csak akkor lesz lehetőség. Annyi azonban már most is megállapítható, hogy a hírlap szerkesztősége a függelék nem teljes terjedelmében közölte.

A polgármesteri hivatalos jelentés függeléke olyan történeti jellegű szöveg, amely kettős célt szolgálhatott: a polgármester történeti emlékezetének rögzítését és a városi identitás, lokális történeti tudat elmélyítését.

Hasonló kezdeményezéssel másutt is találkozunk. Aligha véletlen, hogy az „örök rivális” Veszprémben is ugyanebben az évben jelent meg Véghely Dezső volt főjegyző 1875. évi közigazgatási jelentésének időközben várostörténeti monográfiává átalakított változata.⁴ Az alapos levéltári forrásfeltáráson alapuló feldolgozás Veszprém XVIII–XIX. századi közigazgatás-történetének máig gyakran forgatott alapműve, melynek reprint kiadása a Veszprémi Szemle Könyvek sorozatában 2014-ben jelent meg.

Az alábbiakban a Pápai Lapokban olvasható közleményt mai helyesírással, lábjegyzetekkel ellátva közöljük újra. A korabeli nyelvhasználatra jellemző szavakra a lábjegyzetekben utalunk. Az átírás során tartalmi hűségre törekedtünk, a latinosan írt terminus technicusok (pl. absolut, april, culturalis, ministerium) mai alakját (abszolút, április, kulturális, minisztérium) adtuk meg. A rövidítéseket minden esetben feloldottuk, de e tényt külön nem jelöltük.

(– Hudi J.)

³ A főiskolai nyomda 1886. évi kiadványairól: SZEGLETI 1978. 89.

⁴ VÉGHELY 1886. Véghely Dezső (Szentkirályszabadja, 1840. november 28. – Abbázia, 1897. április 2.) ügyvéd, alispán, történész. 1875–1878 között volt Veszprém város, 1878–1881 között Veszprém megye főjegyzője, 1881-től haláláig a megye alispánja. Veszprém város főjegyzőjeként az 1875. év „emlékére”, a megyeszékhely rendezett tanácsú várossá alakulásának megörökítésére készített jelentést, mely áttekintette a város állapotát, vagyoni helyzetét, alapítványait is. A közgyűlés a jelentést jónak tartotta és átdolgozás, okmánytárral való kiegészítés után a nagyközönség számára kinyomatni rendelte. Amikor azonban a képviselőtestület több tagja a mű terjedelmes voltáról értesült, „a nyomtatási költségek ellen finánciálás szempontból kifogásokat tett”. (Uo. III.) Mivel időközben Véghely megyei tisztségviselő lett, hivatali elfoglaltsága miatt nem tudta eredeti tervét megvalósítani, így a műve csonkán jelent meg. Kiadását a város, értékesítését a szerző vállalta magára. Véghely életrajzát lásd: VARGA 2014. 1069.

E GY CSINOS FÜZETET vettünk, mely városunk visszavonult⁵ polgármesterének, Woita József úrnak az 1885. évről szóló hivatalos jelentését foglalja magában.

Ezen jelentés, mely a folyó évi július 8-án tartott közgyűlésen terjesztett elő, nemcsak az 1885-ik év figyelemre méltó mozzanatait tárgyalja, de függelékében visszatekintve a legközelebb lefolyt 50 év eseményeire kiterjeszkedik mindazon adatokra, melyek városunk ezen félszázados történetében a város anyagi és kulturális⁶ haladására befolyással voltak.

E lapok a város hatóságának hivatalos közlönye levén,⁷ a polgármester évi jelentések a képviselő-testület tárgyalását megelőzőleg rendszerint lapunkban szoktak közölni: most azonban nagyobb terjedelménél fogva és a hivataláról lemondott polgármester iránti figyelemből ezen „hattyú dal”-t is képező jelentés kinyomatása határozottatott el. Így az érdekelt képviselőknek az említett jelentés birtokában levén, mellőzzük a szorosabb értelemben vett évi jelentés közlését, de a nagyközönséget is érdeklő függelékéből célszerűnek véljük az alábbiakat olvasóinkkal is megismertetni, és pedig érdekességén kívül még azért is, hogy a város történetének ezen részletét mennél hűbbé és teljesebbé⁸ tegyük, és alkalmat szolgáltatassunk arra, hogy a netán hiányzó egyéb adatok, minőket a helyi egyesületek felsorolásánál mi is észleltünk, a közönség által pótoltassanak, amelyek felvételére lapunk hasábjait ezen készségesen felajánljuk.

A jelentés említett adatai [a] következők:

⁵ Woita József 1886. július 8-án tartott közgyűlésen mondott le hivataláról, Kiss Lászlót 1886. október 2-án választották meg a helyébe, de 1887. január 22-én Pápán váratlanul gutaütésben elhunyt. Kiss lexikonokban nem olvasható rövid életrajza: VOYTA 2012. 209., 242.

⁶ A cikkben még latinosan: *culturalis*

⁷ A címlapon olvasható szöveg: *Pápa város hatóságának és több pápai, s pápavidéki egyesületnek hivatalos közlönye.*

⁸ A cikkben: *teljesbé*

I.
ÚJ ÉPÍTKEZÉSEK KÖZÉPÜLETEKBEN

1837-ben a női kórház mellé a megye egy egyemeletes épületet állított elmebetegek ápolására 12 szobával.⁹

1846-ban az izraelita hitközség zsinagógája épült.¹⁰

1847-ben az izraelita hitközség az Ispotály utcában egyemeletes iskola-épületet állíttatott 4 tanteremmel.¹¹

1859-ben épült az új református főiskola a Séta téren.¹²

1862-ben a megyeház háttérében állami fogház épült.¹³

⁹ A pápai Rozália Franciska asszonykórházat 1816-ban alapította Csuzy Gáspárné Tallián Rozália 4 ágygal, melyet később gr. Esterházy Miklós és neje, Royasin Francisca támogatásával 12 ágyásra bővítettek. Az „észbetegek kórházát” Veszprém megye 1837-ben közadakozásból alapította 10 beteg (8 tébolyodott, 2 veszett állat állat által megmart személy) számára. Ingyen telket gr. Esterházy Miklós biztosított a jótékony intézmény céljára. 1846. október végéig 125 Veszprém megyei és környező megyebeli beteget gondoztak benne. VeML IV. 1. b. 2042/1846. sz. i. Cseresnyés Sándor vármegye főorvos jelentése Pápa egészségügyi intézményeiről. Pápa, 1846. október 30. Közli: HUDI 2001. 43–44.

¹⁰ Az új zsinagógát gr. Eszterházy Károly pápai földesúr hathatós anyagi támogatásával építették, 1846. szeptember 11-én (a zsidó naptár szerint 5606. év Elul hó 20-án) szentelte fel Löw Lipót főrabbi. Beszéde megjelent folyóirata – az első magyar nyelvű zsidó folyóirat – első füzetében: A Magyar Zsinagóga, Pápa, 1847. 3–52.

¹¹ A hitközség és az iskola történetét áttekintő Schoor Ármin szerint a hitközség 1840-ben határozta el a népiskola kibővítését, 1845-ben pedig reáliskola felállítását, de egyik terv sem valósult meg. Feltehetőleg nem volt információja az 1847-es építkezésről. Vö. KAPOSSY 1905. 199., 246. Vele ellentétben Szalai Antal iratok alapján állapította meg, hogy a négyosztályossá átszervezett elemi iskola bővítése a földesúr támogatásával megvalósult. Vö. SZALAI 2003. 68. Tudjuk, hogy a hitközség az új iskolát a Meller Jánosnéól megvásárolt Ispotály u. 159. sz. alatti házban alakította ki. 1849. március–áprilisban átmenetileg a megszálló császári katonaságot szállásolták el benne. JAKAB 2014. 126.

¹² A későbbi Széchenyi, a mai Március 15. téren épült főiskoláról, a Későbbi Nátusról, a Pápai Református Teológiai Akadémia mai épületéről van szó. A főiskola 1857-ben költözött át az új épületbe, amelyet 1856–1858 között emeletréépítéssel bővítettek. Vö. TRÓCSÁNYI 1981. 281–282.

¹³ A megyeháza a Fő u. 17. szám alatt 1824-ben épült neoklasszikus stílusban. HORVÁTH-TÓTH 1936. 94–95. A fogház az udvar végére épült.

1863-ban épült újból az ágostai evangélikus hitközség elemi iskolája tanítói lakkkal.¹⁴

1868/9-ben épült az állami honvéd laktanya, az úgynevezett Császár major-féle telken.

1871-ben épült a vasúti indóház s még ugyanazon évi október 2-án a vasúti forgalomnak át is adatott.¹⁵

1873-ban épült az izraeliták kórháza 10 ágygal.¹⁶

1874-ben [a] Szent Anna kápolna helyén egészen új csinos templom építetett boldogult Ranolder János¹⁷ püspöksége alatt, melynek költségei 40.000 ft¹⁸ erejéig a város kezelése alatt álló Ruszek-féle plébánia alapból¹⁹ fedeztettek.

1874/75-ben épült a városi kisdóvoda és rajziskola,²⁰ mely utóbbinál alkalmazott tanár fizetésére Zimmermann János, városunk szülöttje, berlini bankár²¹ évenként 600 ft-ot ajánlott, mit az[on] idő óta minden év első napján pontosan meg is küld, ki ezen nemes adományozásáérti hálából még

¹⁴ Az épületet Voyta Adolf építőmester tervezte és építette. VOYTA 2012. 78. A korszerű iskola és paplak Payr Sándor elkész, a gyülekezet történetírója szerint 10 ezer forintos költséggel épült. Vö. KAPOSSY 1905. 174.

¹⁵ A magyar nyugati vasút Győr–Pápa–Szombathely vonala a városmonográfia szerint 1871. október 1-én [vasárnap] nyílt meg. KAPOSSY 1905. 340. A vasúti menetrend is 1871. október 1-től volt érvényben. Vö. HUDI-MEZEI 2010. 258–259. A Pápa–Csorna szárnyvonalat 1896-ban, a Pápa–Bánhida szárnyvonalat 1902-ben adták át a forgalomnak. FEJES 2001. 97.

¹⁶ A zsidó kórházat 1748-ban a „Chevra Kadischa” jótékony és temetkezési egylet alapította, 1873-ban új székházat építhettek számára. Vö. KAPOSSY 1905. 330.

¹⁷ Ranolder János Ranolder János (Pécs, 1806. május 6. – Csopak, 1875. szeptember 12.) veszprémi püspök (1849–1875) a magyar nőnevelés úttörőjének számított.

¹⁸ A cikkben a forint rövidése minden esetben: *ft*.

¹⁹ Ruszek József (Pápa, 1779. március 1. – Veszprém, 1851. november 9.) keszhelyi plébános, veszprémi kanonok (1834), filozófus 1849-ben kelt végrendeletében az Alsóvárosban felállítandó plébánia számára tett tekintélyes alapítványt. Életrajza: VARGA 2014. 875., az alapítványról: KISS 1908. 58., 119. A Szent Anna kápolna mellé tervezett plébániát csak 1943-ban szervezték meg Szent Anna Plébánia néven. Vö. NÉVTÁR 1996. 180.

²⁰ A 2 tantermes városi óvodát dr. Löwy László egészségügyi szempontból jellemzi: KAPOSSY 1905. 305. Az egy tantermes katolikus óvodát a Paulai Szent Vince apácák tartották fenn. (Uo.)

²¹ Zimmermann János (Pápa, 1820. március 27. – Berlin, 1901. július 2.) lakatosmester, chemnitzi (szászországi) szerszámgépgyáros, szülővárosa nagylelkű támogatója, Pápa díszpolgára (1875). Pápán utcanév őrzi az emlékét. Vö. VARGA 2014. 1111.

1875-ben városunk díszpolgárává választott, s később, 1882-ben arcképe a városháza tanácstermében kifüggesztetett.

1875-ben a Szeretet leányai zárdája²² épült a Korona utcában boldogult Ranolder János veszprémi püspök²³ költségén.

1876-ban a református hitközség temploma udvarán egy elemi iskolát építtetett két tágas tanteremmel.²⁴

1881-ben a Séta téren állandó színház emeltetett részvénytársulat által, melynek alapja 1881. május 9-én lett letéve, s ugyanazon évi december 7-én abban már az első színi előadás is megtartott kellő ünnepélyességgel.²⁵

1882-ben az evangélikus hitfelekezet új paplakot építtetett.²⁶

1884-ben az evangélikus hitfelekezet temploma nevezetes újítás alá vétetett, meg bővített, toronnyal és haranggal ellátott, s ezek felszentelése ünnepélyes szertartással ment végbe.²⁷

²² Az 1633-ban alapított Paulai Szent Vince Szeretet Lányai Társulata (Societas Filiarum Caritas Sancti Vincentii a Paulo), másként irgalmas nővérek zárdájáról van szó, emyet a köznép csak *Zárda* néven emlegetett. A

²³ Ranolder János veszprémi püspök a tanítással és betegápolással foglalkozó Irgalmas Nővérek-rend tagjait 1854-ben Veszprémben, 1864-ben Pápán, 1872-ben Tapolcán, 1873-ban Kaposváron, 1875-ben Pesten telepítette le, az Angolkisasszonyokat 1860-ban hívta be Veszprémbe. A keszthelyi leánynevelő intézetet 1875-ben építtette, 1882-ben nyílt meg. TAKÁCS 1987. 49–76., VARGA 2014. 844–845.

²⁴ Korábban a Teleki Blanka, ma a Csáky u. 17. sz. alatti épület, a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára. A levéltár 2014 novemberében kezdte meg átköltözését új székházába, a teológiai akadémia épületébe, a volt Nátusba. Az épületben 1876–1901 között működött az elemi, 1901-től az ókollégiumban folyt a tanítás, 1905-től az Ajkay-féle házban, melyet iskola céljára rendeztek be. Vö. TÓTH 1941. 266.

²⁵ A színházat 1931-ben lebontották, a helyén épült fel a ma is álló új református templom. A pápai színház építéséről és megnyitásáról: NÁDASDY 1981. 57–66. A megnyitón Beödy Gábor társulata két darabot adott elő: Szigligeti Ede: *A nőuralom* c. három felvonásos vígjátékát és Csepreghy Ferenc: *A sárga csikó* c. három felvonásos népszínművét, melynek zenéjét Erkel Ferenc szerezte. A társulat 1881. december 7. – 1882. március 1. között 33 előadást tartott Pápán.

²⁶ Az evangélikus paplakot Voyta Adolf pápai építőmester építtette. VOYTA 1012. 78. Az építkezés 12 ezer forintba került. Az új paplakot „az építőmester az iskolaépülettel való szimmetria kedvéért” építtette alacsonyabbra. Vö. KAPOSSY 1905. 174.

²⁷ Az evangélikus templomot Voyta Adolf építtette. VOYTA 2012. 78. Az önkéntes munkát nem számítva, az építkezés 58 ezer forintba került. A templom felszentelését 1884. október 26-án fényes külsőségek között végezték. Vö. KAPOSSY 1905. 175.

1884-ben a szeretett leányai zárdája mellett egy emeletes árvaházat építtetett nagyméltóságú özvegy gróf Esterházy Pálné [a] saját költségén.²⁸

II. MAGÁNÉPÍTKEZÉSEK

a) *Alapjukból emelt házakban:*²⁹ 1836-ban a Győri útban a 263. számú Reguly-féle ház,³⁰ 1839-ben a Fő téren a 62. sz. ház Rába Boldizsárné³¹ által (most kaszinó³² helyiség), 1850-ben a Séta téren az Eisler-féle 815. sz. ház,³³ 1864-ben a Séta téren a Kluge-féle 823. sz. ház,³⁴ 1866-ban a Séta téren a Lá-

²⁸ Gróf Esterházy Pál (Bécs, 1805. október 30. – Levico, 1877. július 20.) nagybirtokos, a pápa-ugod-devecseri uradalom birtokosa, 1848/49-es honvéd őrnagy, hadosztályparancsnok. 1877-ben egy tirolai vadászbaleset következtében hunyt el. A gannai családi sírboltba temették. VOYTA 2012. 62. Esterházy Pál 1855-ben nősült, gr. Esterházy Ilonát (Gáta, 1835. június 9. – Bécs, 1896. május 12.) vette feleségül. Mindketten a pápai közintézmények, szegényügy kiemelkedő támogatói voltak. A zárdai katolikus kisdédóvoda helyisége pl. gr. Esterházy Pálné támogatásából épült. Az asszony férje halála után teljesen visszavonult a közélettől és egy bécsi zárdában élt. Szélhűdés következtében hunyt el. 1896. május 16-án őt is a gannai családi kriptába temették. – Veszprémmegye népoktatás ügye. Vargyas Endre kir. tanfelügyelő jelentéséből. n = PL 15 (1888) 29. sz. (július 8.) 121., Özv. gróf Esterházy Pálné. [nekrológ] = Uo. 23 (1896) 20. sz. (május 17.) 5.

²⁹ Az ábécé betűivel jelzett altételek a cikkben nincsenek kurziválva.

³⁰ 1848-ban Reguly János német szabó lakott benne, akit a feldühödött nép árulás gyanúja miatt 1849. június 13-án meggyilkolt. A házat utódai örökölték. HUDI 2001. 296.

³¹ Felsőőri Rába Boldizsár katolikus birtokos köznemes, Veszprém vármegye másodalispánjaként (1804–1827) Pápán lakott, felesége a katolikus nemes Tallián Rozália volt. 1827-ben, 55 évi vármegyei szolgálat után vonult vissza. VeML IV. 1. a. 1/1827 (november 12.) közgy. sz., HUDI 1995a. 60., HUNKÁR 2004. 77.

³² A cikkben régiesen: *casino*; ma a Fő u. 2. sz. alatti épület, amely a Pedagógus Művelődési Otthon székháza volt. Az U alakú épület eredetileg 1750 körül épült barokk stílusban. A városismertetés írói tévedtek, amikor az átépítés kapcsán a következőket írták: „Az épületet 1839-ben építette át Rába Boldizsár pápai polgármester felesége.” NÉMETH-SZABÓ 1989. 64–65. Rába ugyanis vármegyei másodalispán volt, városi tisztséget sose töltött be.

³³ Eisler Fülöp lisztkereskedő, 1892-ben az Eisler Fülöp Fia lisztkereskedő virilisként a városi képviselőtestület tagja. NÉVJEGYZÉK 1892. 190.

³⁴ Az evangélikus vallású Kluge Ferenc képfestő lakóházáról van szó. Ez még földszintes volt, koraeklektikus emeletes változatát 1869-ben építette Voyta Adolf építőmester. A ház Kluge Ferenc halálakor (1871) is a 823. számot viselte. Vö. VOYTA 2012. 78.

zár-, most Galamb-féle 812. sz. ház.³⁵ 1867-ben a Posta utcában Pap János úr 1048. sz. háza,³⁶ 1867-ben az Új utcában a Martonfalvay-féle 119. sz. ház,³⁷

³⁵ Galamb, másként Cseh-Galamb József (Veszprém, 1848. március 18. – Pápa, 1918. június 16.) református ügyvéd, 1889–1913 között az Esterházy család uradalmi ügyésze, emellett és gróf Batthyány Lajos uradalmi ügyésze volt. Idősebb korában elhatalmosodó neuraszténiája miatt tisztségeiről le kellett mondania. Virilisként évtizedeken át tagja volt a városi képviselőtestületnek. A Pápai Takarékpénztárnak alelnöki, majd elnöki tisztségét is betöltötte. A Dunántúli Református Egyházkerületnek hosszú ideig világi számvevője, majd tanácsbírája volt. A Jókai u. 18. szám alatti családi házából az alsóvárosi családi sírboltba temették. A Séta téren lévő házát felesége, Lázár Laura révén örökölhették. (Lázár Laura Lázár Lajos pápai ügyvéd lánya volt, aki 1874-ben halt meg.) Galambné a Pápai Jótékony Nőegyletnek aktív tagja, a Vörös Kereszt Egyesület pápai választmányának elnöke volt. 1914–1918 között a katonai kórház mintaszerűen vezette, melyért 1918-ban Koronás Arany Érdemkereszttel tüntették ki. Pápán hunyt el 1930. július 7-én. – WOITA 1885. 105., NÉVJEGYZÉK 1892. 190., Galamb József. [Nekrológ.] = PH 15 (1918) 25. sz. (június 22.) 1–2., Galamb József. [Nekrológ.] = PK 28 (1918) 25. sz. június 23.) 3., Halálozások. = PV 27 (1930) 28. sz. (július 13.) 3. A családi kapcsolatokról: LÁZÁR 1999.

³⁶ Pap Nepomuki János (?1807–Pápa, 1893. november 26.) jogász, középiskolai katolikus birtokos. 1834–1837 között a pápai járás alszolgabírája, 1837–1843 között ugyanott járási főszolgabíró, 1843–1848 között Veszprém megye főügyésze, 1848-ban főjegyző, a somlósárhelyi kerület országgyűlési képviselőjévé választotta. 1849 őszén Veszprém megye császári-királyi biztosa, 1850-ben megyefőnök, később a somlósárhelyi alapítványi uradalom tisztje, majd haláláig Pápán ügyvéd. Virilistaként évtizedeken át tagja volt a városi képviselőtestületnek és a törvényhatósági közgyűlésnek. 1878-ban a városi közgyűlés tiszteletbeli tanácsnokká választotta. 1884-től a városi közgyűlés jogügyi szakbizottságának elnöki tisztségét is betöltötte. Buzgó vallásos emberként 1877-től éveken elnöke volt a katolikus egyházközségnek. 1838-ban a Pápai Kaszinó választmányi tagja. Híresen fukar ember volt, jelentős vagyont gyűjtött össze, amelyet lánya, Amely és unokája örökölt. Végelgyengülésben hunyt el, végakarata szerint Középiskázon temették el. – Pap János. [Nekrológ.] = PL 20 (1893) 49. sz. (december 3.) 220., Halálozás. = PFU 1 (1893) 37. sz. (december 3.) 5. HUDI 2001. 27., HUNKÁR 2004. 210., VARGA 2014. 779.

³⁷ Id. Martonfalvay Elek (Iszkáz, 1821 – Pápa, 1904. augusztus 28.) Iszkázon született katolikus nemes birtokos családba; a középiskoláit Veszprémben és Győrött, a jogakadémiát Pozsonyban. 1843-ban szerzett ügyvédi diplomát. 1848-ban 26 évesen Veszprém vármegye adószedője, a pápai nemzetőrség alhadnagya volt. 1848–1849-ben a pápai járás szolgabírájaként működött. 1849-től a város gyámi ügyésze, emellett a pápai gróf Esterházy és a marcaltói gróf Amadé család ügyésze. 1871-ben a pápai törvényszék megszervezésével megbízott miniszteri biztos. A kiegyezés után törvényszéki elnökként tevékenykedett Pápán, Kaposvárott, majd Győrött. Részt vett a Pápai Takarékpénztár alapításában, évtizedeken át az igazgatóság tagja volt. A pápai jogakadémián az állami vizsgabizottság elnökeként tevé-

1873-ban a Fő utcában Weisz Adolf 21. sz. háza,³⁸ 1881-ben a Szél utcában Nagy István 74. sz. háza.³⁹

b) *Földszinti házak emeletre vetettek*: 1838-ban a Fő téren a 6. sz. uradalmi ház, 1842-ben a Fő utcában Tóth Lajos úr 59. számú háza,⁴⁰ 1842-ben a Fő utcában Soós Dániel úr 60. sz. háza,⁴¹ 1846-ban a Hosszú utcában a Tarczy-féle 837. sz. ház,⁴² 1852-ben a Hosszú utcában a Kerkapoly-, utóbb Békássy-féle 840. számú ház,⁴³ 1867-ben a Fő utcában az Eőry-féle 15. sz. ház, 1881-

kenykedett. 1892-ben nyugalmazott királyi törvényszéki elnök, virilisként a városi képviselőtestület tagja. Utolsó éveiben súlyos beteg volt. A Kálvária temetőben nyugszik, sírját a plébánia néhány évvel ezelőtt újjahasznosította. Házasságából Pápán született ifj. Martonfalvay Elek (1853–1923) ügyvéd, hírlapíró. NÉVJEGYZÉK 1892. 190., Idősb Martonfalvay Elek. [Nekrológ.] = PH 1 (1904) 36. sz. (szeptember 3.) 3., H. SZABÓ 1994. 104., HUDI 2001. 40.

³⁸ Weisz Adolf Fő utca 21. sz. alatti házában szabóüzlet működött, melyet 1888. május 20-án Singer Mihály vett át. A Weisz-féle üzletet 40 évi fennállás után egyesítette a magáéval. Üzletváltozás. = PH 1 (1888) 4. sz. (június 3.) 8.

³⁹ 1878 novemberében a Szél utca 74. sz. alatt, a Pollák-féle kávéház szomszédságában Waldmann Ignác amerikai varrógépüzlete nyílt meg. Amerikai varrógépraktár Pápán. = PL 5 (1878) 46. sz. (november 17.) 189. Nagy István házának építéséről nincs sajtóértesülésünk. Nagy Istvánnak a Fő utca 50. sz. alatt is volt háza, melyet 1889-ben úgy hirdetett bérbeadásra, hogy már 30 éve papírüzlet működik benne és lakás tartozik hozzá. – A fő utca... = PL 16 (1889) 1. sz. (január 6.) 4.

⁴⁰ Tóth Lajos (Pápa, 1805. november 27. – Pápa, 1886. június 6.) kiváló képzettségű pápai ügyvéd, Tóth Ferenc dunántúli református püspök és Cziike Julianna fia. 1847-ben a 30 pápai ügyvéd egyike. A pápai Esterházy (és több más megyebeli főúri) család ügyésze. A kaszinó mellett tagja volt a takarékpénztárnak, a székesfehérvári ügyvédi kamarának, 1885–1889 között főgondnoka a pápai református egyháznak. TÓTH 1941. 269., HUDI 2001. 58., VOYTA 2012. 28.

⁴¹ Soós Dániel református birtokos, belsővárosi háztulajdonos, a református egyházköz-ség módosabb tagjaként 1850/51-ben a II. adóosztályba tartozott (ekkor az egyháztagok teherviselő képességük szerint az I–VIII. adóosztály valamelyikében foglaltak helyet). Adóbesorolása az 1850-es években változatlan maradt. 1883-ban virilis jogon a városi képviselőtestület tagja volt. DREL III. 62. Adókievetési lajttrom az 1850/51. évre. Pápa, 1850. december 15. – A mult vasárnap... = PL 10 (1883) 1. sz. (január 7.) 3.

⁴² Tarczy Lajos (Hetény, 1807. december 6. – Bécs, 1881. március 20.) református főiskolai tanár, a Képzőtársulat (1841) alapítója, 1841–1844 között tanárelnöke. Lakása ma a Jókai u. 26. számú ház, emléktábla jelöli. VARGA 2014. 1002.

⁴³ Békási Békássy Lajos (Kemeneshőgyész, 1825 – Pápa, 1880. július 24.) jogász, szolgabíró, földbirtokos. 1848/49-ben honvéd százados, a világosi fegyverletételt követően besorozták

ben dr. Korit[s]choner Lipót úr Korvin utcai 321. sz. háza,⁴⁴ 1883-ban a Hosszú utcában a Váli-féle 834. sz. [ház] belső része.⁴⁵

c) *Földszinti ház épült:* ez 50 év alatt mintegy 120–130.

d) *A város külbirtokán történt építkezések:* a városnak a p.-gyimóthi⁴⁶ határon levő pusztáján a földek ember emlékezete óta parcelláként szoktak a városi lakosoknak bérbe adni, de ezen kezelési mód célszerűtlennek bizonyulván, a város elhatározta, hogy azokat rendes majorsággá alakítja,⁴⁷ mely célból 1847-ben azon, szükséges gazdasági épületekkel, egy majort állíttatott fel, mire 8000 ft kölcsönt vett [fel], s a pusztát egyelőre házilag kezeltette, de 1851-ben már Czéhmaszter Ferencnek⁴⁸ adta bérbe, mely is az időkori városbíró, Villax Antalról⁴⁹ Antalházi pusztának lett nevezve.

az osztrák császári seregbe. Leszerelése után Pápán telepedett le és békási birtokán gazdálkodott. Voyta Adolf barátjaként részt vett a Pápai Népbank szervezésében. VOYTA 2012. 139.

⁴⁴ Koritschoner Lipót dr. (Pápa, 1850 – Pápa, 1911. január 31.) izraelita vallású ügyvéd, Veszprém vármegye tiszteletbeli ügyésze, a cionista mozgalom úttörője. A pápai református gimnáziumban tanult és érettségizett, majd a bécsi és budapesti egyetem jogi fakultásán folytatta tanulmányait. Az ügyvédi diploma megszerzése után Budapesten Weinmann Fülöp királyi közjegyző helyetteseként dolgozott, 1879-ben jött vissza szülővárosába, ahol ügyvédi irodát nyitott. Virilis jogon évtizedeken át Pápa város képviselőtestületének tagjaként tevékenykedett. 1880-tól a Pápa és Vidéke Takarékpénztár jogtanácsosa, a Pápai Izraelita Ápolda alapítója és elnöke volt. 1896-ban a Szabadelvű Párt helyi vezetőségének tagja. 1905-ben egyik alapítója volt a pápai Choveve Cion egyesületnek. Haláláig a Jókai Mór u. 26. számú házban lakott. Az új izraelita temetőben nyugszik. 1909-ben 23 évesen tüdőbajban elhunyt egyetlen fia, Koritschoner Iván ügyvédjelölt mellé temették. (Fia tehetségesen verselt, versei Katona Iván álnéven jelentek meg a Pápai Hírlapban.) NÉVJEGYZÉK 1892. 190., Halálozások. = PK 19 (1909) 43. sz. (október 24.) 5., dr. Koritschoner Lipót. [Nekrológ.] = PH 8 (1911) 5. sz. (február 4.) 3–4., HERMANN 1995. 46., SZALAI 2003. 52., 56–57., 104.

⁴⁵ Váli-féle ház: Váli Ferenc (Magyarsók, 1810. szeptember 30. – Pápa, 1882. december 13.) a pápai református gimnázium tanára, tankönyvíró. A Jókai u. 25. szám alatti házában emléktábla őrzi a nevét. Az alsóvárosi temetőben nyugszik. VARGA 2014. 1050–1051.

⁴⁶ pusztagyimóti

⁴⁷ A város pusztagyimóti gazdaságának korszerű majorsággá történő átalakításáról Bezerédy Mihály pápai uradalmi prefektus készített tanulmányt, melyet a városi tanács elfogadott, s a birtokot saját kezelésbe vette. Bezerédy tervezetét közli: HUDI 2001. 50–56.

⁴⁸ Czéhmaszter Ferenc vaskereskedő, városi tanácsnok. 1842-ben városi adóevő. 1847-ben Pápa négy vaskereskedőinek egyike, városi tanácsnok és gyámatya. 1848-ban 37 éves, magánzó, a városi nemzetőrség főhadnagya. 1849 októberében gyámatyai pénztárnok 425

A város határának tagosítása alkalmával 1877-ben a kisebb részletekben elszórva volt városi földek: a polgári árpóda⁵⁰ földbirtoka, úgy az iskolai földek és jegyzői illetmény egy tagban lettek a Felsőmezőn, a pálházi urasági telek mellett kimérve, ezeken a város szintén kisebbszerű gazdasági épületeket emeltetett.

e) *A város belterületén:* A város majorjában egy szilárd cselédház és szénás pajta, ez alá egy tágas kocsiszín állíttatott fel, mely a tűzoltó egyletnek⁵¹ is szertárul szolgál, ezen egylet ugyanott egy őrtornyot is emeltetett. A város malmánál a régi molnárlakás helyett a malom melletti istálló új molnárlakássá alakíttatott. (Mikor?)⁵²

A Csóka vendéglő⁵³ megett egy fecskendőszín állíttatott fel a város által 1854-ben. A Hosszú utcai korcsmánál 1884-ben jégverem építtetett.

váltóforint évi fizetéssel. 1849. november 11-től az egyik árvagyámatyává nevezték ki. KAPOSSY 1905. 342., H. SZABÓ 1994. 105., HUDI 2001. 57–58., 343.

⁴⁹ Villax [Willax] Antal (Pápa, 1794. április 26. – Pápa, 1875. február 5.) tímármester, városi tanácsos, Villax Ferdinánd (1784–1857) zirci apát öccse. 1834–1842 között bizonyíthatóan a fegyveres polgárság őrnagya, 1841-ben a zeneiskola egyik alapítója, 1846–1848 között városbíró, 1848–1849-ben a város polgármestere, a városi nemzetőrség őrnagya, 1849–1856 között ismét városbíró, akkor lemondott. 1847-ben a győri fegyveres polgárság tiszteletbeli tagjává választotta. MITHAY 1986. 47., 52., 49., KAPOSSY 1905. 342–349., H. SZABÓ 1994. 105., HUDI 2001. 348., VARGA 2014. 1080–1081.

⁵⁰ A polgári ispotály a Kisgyimóthi család kegyes hagyományából jött létre, 1732-ben a ferendces rendház közelében állt, 11 személyt ápoltak benne. KISS 1908. 118.

⁵¹ A Pápai Önkéntes Tűzoltó Egylet 1871. január 15-én alakult meg ideiglenesen, április 16-án tartotta tisztújítását, és fogadta el alapszabályát. A 60 alapító, 130 működő és 300 pártoló taggal rendelkező testület első elnökévé Woita József polgármestert, alelnökévé Vághó János uradalmi mérnököt, főjegyzőjévé Rózsa István református főiskolai tanárt választották meg. Az egyletet anyagilag támogató gróf Esterházy Pált tiszteletbeli főelnöknek választották. Vö. HUDI-MEZEI 2004. 58.

⁵² A szerkesztő kérdése a nagyközönséghez.

⁵³ A Csóka vendéglő az egykori Alsóváros szélén, négy út (Veszprémi út, Gyimóti út, Hosszú utca és Pocséta utca) kereszteződésében feküdt. Gróf Esterházy Ferenc építtette az 1750-es években. Egykori épületében ma a MOL-benzinkút üzlethelyisége van. A beszálló vendéglő életét feleleveníti: HUSZÁR 2005. 21–22., történetéről: SZALAI 2005. 87.

III.
A VÁROS SZERZEMÉNYE INGATLANOKBAN

1835-től 1885-ig. A Bika-féle ház a város malma⁵⁴ és alsó Hosszú utcai korcsmája közt leégvén, a telket a város 1860-ban 600 ft-ért megvásárolta, s a malom udvarához csatolta.

Az úgynevezett Ordonance-házat,⁵⁵ melynek [a] telke [a] gr. Esterházy családé volt, a város 1871-ben 537. jk[v]. p. a.⁵⁶ foglalt határozat szerint 2 hold szántóföldért becserélete, ezen telken épült 1874/75-ben a városi kisdédóvoda és rajziskola.⁵⁷

A Felsővárosban, a Tóth Lajos-féle 542. sz. ház [a város] 1879-ben 5000 ft-ért megvásárolta, s azt még 2700 ft beruházásával közvágóhíddá alakította, mely a beruházott és vételi összeget pár év múlva le fogja törleszteni, s a városnak tiszta javadalmává fog válni.

A gyepmesteri lakást a város 1880-ban, [a] 85. és 505. sz. házakat a város Seebauer Jánostól⁵⁸ 1864-ben vásárolta meg 7300 ft-ért, melyet előbb a lo-

⁵⁴ A városmalom a Szalmavári Kovács János utcában állt. HORVÁTH-TÓTH 1936. 138. Ma a Bakonyerdő Zrt. székháza telke végén jelképes malomkerék őrzi az emléket. A malmot a város építtette és bérlők által működtette. A malom 237 négyszögöles területe a Bika-féle telekkel 254 négyszögöllel egészült ki 1860-ban. Vö. NÁDASDY 1986. 29.

⁵⁵ Ordonance ház, ordonánc-ház: az *ordonnance* (francia) = katonai küldönc, parancstovábbító katona; nyilván a katonaság ellátását szolgáló ordonánc személyzet házáról van szó.

⁵⁶ jegyzőkönyvi pont alatt

⁵⁷ A városi kisdédóvoda az 1874. évi polgármesteri jelentésben XIII. fejezetében (Építkezések) szerepel. WOITA 1875. 104.

⁵⁸ Seebauer János pápai polgár, 1842-ben a Felsőváros részéről megválasztott tanácsbeli. 1847-ben is városi tanácsnok. 1848-ban Seebauer János néven, 40 éves tímármesterként, házbirtokosként tüntették fel az országgyűlési képviselői választójoggal bírók összeírásában. 1849 novemberében a császár-királyi hatóságok nem tartották elég megbízhatónak, ezért a városi tisztségviselők között nem szerepel. A helyi sajtóban 1874–1892-ben fordul elő; virilistaként a városi képviselőtestületnek és a megyebizottságnak is évtizedeken át tagja volt. A Pápai Gözcseplőgép Társulatnak felügyelőbizottsági tagja volt az 1870-es évek második felében. Családja a Kálvária temetőbe temetkezett. KAPOSSY 1905. 348–349., HUDI 1995b. 89., HUDI 2001. 58., 152., 342–346. – Gyászjelentés. = PL 8 (1881) 36. sz. (augusztus 20.) 148. – A mult vasárnap... = PL 10 (1883) 1. sz. (január 7.) 3. – Névjegyzéke a legtöbb államadót fizető városi képviselőknek. = PL 19 (1892) 47. sz. (november 20.) 190.

vasság, 1869. október 1. óta pedig a 71. honvédszászlóalj, 1884. november hóig tartotta megszállva.⁵⁹

Tagosítás alkalmával városi faiskolául az állami laktanya udvartelke szomszédságában délkeletről kijelölt terület elcseréltetett ugyancsak a laktanya udvartelkének északnyugati⁶⁰ részén a borsosgyőri utcahosszat fekvő területtel, amiről szóló csereszerződést a megyének 1882. szeptember 4-én 428/10450., a minisztériumnak⁶¹ pedig december 2-ről 53265. sz. rendeletével lett jóváhagyva.

IV. JÓTÉKONY ÉS TÁRSADALMI EGYLETEK ALAKULÁSA

1835-től 1885-ig. 1835-ben alakult a Pápai Casino,⁶² mely 50 éves évfordulóját 1884. december 31-én ünnepelte, ez alkalommal annak múltját s egész történelmét [a] még akkor életben volt boldogult Bocsor István,⁶³ a casinonak keletkeztétől fogva annak állandó tagja, jelesen tolmácsolta; ily veterán tagok közül még akkor Bocsor István és Tóth Lajos,⁶⁴ most is Pap János,⁶⁵ Woita József, Rikóty Károly⁶⁶ és József⁶⁷ voltak, illetőleg vannak életben.

⁵⁹ A 71. honvédszászlóaljat Pápáról Veszprémbe helyezték. A honvédek 1884. október 1-jén a „Söprík a pápai utcát” dalt énekelve költöztek el a városból. – „Söprík a pápai utcát” című dalt... = PL 11 (1884) 40. sz. (október 5.) 166.

⁶⁰ A cikkben korabeli szóhasználattal: *északnyugati*

⁶¹ A cikkben: *ministeriumnak*

⁶² Téves adat: a Pápai Kaszinó megalakítását 1834. január 4-én határozták el, alakuló közgyűlését január 6-án tartották, melyen elfogadták az alapszabályait és megválasztották tisztikarát. A polgárok kiválásával 1837-ben jött létre a Polgári Kaszinó. Vö. HORVÁTH-TÓTH 1936. 47., KÖVI 1986. 54–56.

⁶³ Bocsor István (Enying, 1807. október 18. – Pápa, 1885. június 3.) pápai református főiskolai tanár, tankönyvíró, 1848-ban az enyingi választókerület országgyűlési képviselője. A Széchenyi u. 10. számú házban emléktábla őrzi a nevét. VARGA 2014. 138.

⁶⁴ Tóth Lajos ügyvéd, a Pápai Kaszinó alapító tagja, az 1838-ban kiadott nyomtatott névsorban is szerepel. HUDI 2001. 27.

⁶⁵ Pap Nepomuki János (?1807–Pápa, 1893) pápai ügyvéd, középiskolai katolikus birto-
kos. 1892-ben magánzó, virilisként képviselőtestületi tag. 1838-ban a Pápai Kaszinó választ-
mányi tagja. NÉVJEGYZÉK 1892. 190., HUDI 2001. 27., HUNKÁR 2004. 210., VARGA 2014. 779.

1837-ben alakult a Polgári Kör, mely máig⁶⁸ is szintén fennáll s virágzásnak örvend.⁶⁹

1863-ban a Pápai Takarékpénztár, melynek alapszabályai 1863. február 22-én 2115. sz. udvari rendelvényrel helyben hagyatván, működését 1863. február 1-én megkezdte, s az 1885. évi zárszámadás szerint 2.404.468 ft 95 kr forgalmat mutat ki.

1865. szeptember 8-án nyílt meg városunkban a távirdai közlekedés, ami által pótolta hiányt és nyert előnyök mindenki előtt ismeretesek.

1870-ben a Pápai Népbank, melynek alapszabályai 1870. november 22-én 1509. sz. a. kelt miniszteri rendelettel helyben hagyatván, működését csak 1878. április haváig folytatta, amikor liquidációt⁷⁰ rendelve el, ez még máig⁷¹ sincs befejezve.⁷²

⁶⁶ Rikóty [Rikóti, Rikóty, Rikotti] Károly pápai polgár, 1842-ben a Felsőváros részéről megválasztott tanácsbeli, a pápai fegyveres polgárság pénztárosa (1845), a Pápai Kaszinó alapító tagja. 1848-ban 42 éves magánzó, a városi nemzetőrség tagja. 1881–1889 között a Pápai Gözcséplőgép Társulat igazgatója. MITHAY 1986. 46., HUDI 1995b. 89., H. SZABÓ 1994. 89. Hirdetmény. = PL 8 (1181) 7. sz. (február 13.) 28., Hirdetmény. = Uo. 16 (1189) 1. sz. (január 6.) 4.

⁶⁷ Rikóty [Rikotti, Rikóti] József 1848-ban 41 éves, uradalmi számtartó, a városi nemzetőrség tagja. 1848. június 17-én, az országgyűlési követ megválasztása előtt évi 500 forintos jövedelemmel került a politikai választójogot élvezők összeírásába. Ekkor 40 évesnek írták. 1849-től a két kaszinó egyesüléséből keletkezett Polgári Kör választmányi tagjaként tevékenykedett. 1874-ben városi számvevő volt. 1883-ban virilis jogon a városi képviselőtestület tagja. 1890-ben még élt. Művelt, olvasott embernek számított, komolyabb magánkönyvtára lehetett. Erre utal, hogy 1878-ban a Polgári Körnek 82 kötetet ajándékozott. Egyik kortársa, Löwy László városi képviselő úgy jellemezte, hogy mintaszerű hivatalnok volt. „Ő képes lett volna és volt is hajlama a haladáshoz; de ezen környezete mellett úszott az árral.” Egyik képviselőtársa – A mult vasárnap... = PL 10 (1883) 1. sz. (január 7.) 3. H. SZABÓ 1994. 105., HUDI 2001. 149., HUDI 2008. 88., LÖWY 2010. 171.

⁶⁸ A cikkben korabeli szóhasználattal: *maig*

⁶⁹ A Polgári Kaszinót a Pápai Kaszinóból kilépő polgárok alakították meg 1837-ben. Az egyesület 1867-ben Polgári Kör néven alakult újjá. Vö. KAPOSSY 1905. 261., HUDI 2007. 113.

⁷⁰ liquidatio (latin) = felszámolás

⁷¹ A cikkben: *maig*

⁷² A Pápai Népbank létrehozásáról, a tisztviselők sikkasztásáról, az intézmény csődjéről részletesen beszámol visszaemlékezéseiben Voyta Adolf építőmester. VOYTA 2012. 139–147.

1871-ben a Pápai Kereskedelmi Bank, melynek alapszabályai 1871. február 20-án 1509. sz. a. kelt minis[z]teri rendelettel helyben hagyatván, működését 1873. október havában szintén beszüntette és liquidált.⁷³

1871-ben az önkéntes tűzoltó egyesület alakult, mely zászlószentelési ünnepélyét 1876-ban tartotta.⁷⁴

1873-ban [alakult] a Pápai Jótékony Nőegylet,⁷⁵ mely 12 évi működése után 9658 ft 43 kr törzsvagyonnal rendelkezik, mi 327 ft 79 kr kivételével gyümölcsözőleg van elhelyezve. 1885-ben segélyezett 68 szegényt 1327 ft 67 kr.-ral, s gondozott 27 árvát 801 ft 99 kr.-ral. Összesen 2129 ft 66 kr.-ral [gazdálkodott].

1873-ban a lövész egyesület, melynek alapszabályai 1873. augusztus 9-én 32740. sz. belügyminiszteri rendelettel helyben hagyattak.

1874-ben az uszoda részvénytársulat, amelynek engedélyezéséhez a város 140/[1]874. sz. közgyűlési határozatával járult, ennek gyakorlati helyisége ugyanazon évben berendezve, a használatnak átadatott a város malma alatt, melyért jogelismerés címén a városnak évenként 1 db aranyat fizetett, mely utóbb 10 kr-ra lett [le]szállítva.⁷⁶

1875. A Kertészeti Társulat alakult.⁷⁷

1878. A Pápa és Városi és Vidéki Takarékpénztár [alakult],⁷⁸ melynek alapszabályai a veszprémi királyi törvényszéknél 1878. október 21-én 11490. sz. a. bemutatvatván, a céggel együtt bejegyeztettek.

1879. A Pápai Vereskereszt Fiókegylet [alakult].⁷⁹

1879. A gőzcséplő részvénytársulat [alakult], mely 1871-ben már első ízben, de 1879-ben újból alakult és alapszabályai és cége a veszprémi királyi

⁷³ A Pápai Kereskedelmi Bankról: KAPOSSY 1905. 338–339.

⁷⁴ A Pápai Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1876. júniusban tartotta a zászlószentelési ünnepélyét 700 tűzoltó jelenlétében. KAPOSSY 1905. 167.

⁷⁵ A városmonográfia szerint 1874-ben alakult. KAPOSSY 1905. 163.

⁷⁶ A Pápai Uszoda Rt. 1875–1913 között működött. Alapításában Antal Gábor játszotta a főszerepet. HUDI 2011. 35.

⁷⁷ A Pápai Kertészeti Társulat (1874) létrehozását a pápai szabadkőművesek is támogatták. HUDI 2011. 33.

⁷⁸ A Pápa Városi és Vidéki Takarékpénztárról: KAPOSSY 1905. 339–340.

⁷⁹ A városmonográfia szerint 1879 januárjában alakult meg. KAPOSSY 1905. 163. A Pápai Vöröskereszt Egyesület alapítói, választmányának tagjai között számos izraelita volt. Vö. SZALAI 2003. 55.

törvényszéknél mint kereskedelmi bíróságnál 1879. március 9-ről 6307. sz. a. vannak bejegyezve.⁸⁰

1882-ben a Lloyd Egylet [is megalakult], melynek alapszabályai a kereskedelmi minisztériumnak 1882. július 10-én 22505. sz. kelt intézkedésével nyertek jóváhagyást.⁸¹

1884-ben városunkban a 3. gyógyszerár engedélyezett 1884. aug. 4-ről 39768. sz. belügyminiszteri intézkedéssel, mely 1885. február 18-án történt szabályszerű megvizsgálás után azonnal meg is nyitott a Kistéren [a] 393. sz. házban.

V.

A HATÓSÁGI SZERVEZETBEN TÖRTÉNT VÁLTOZÁSOK

1835–1885-ig. 1842-ben az előbb külön helyhatósággal bírt 3 városrész egybeolvasása iránt a tárgyalások már 1841-ben megkezdettek, s folytak egy éven át, midőn 1842. ápr. 21-én a végtárgyalásra, illetőleg az egyezség megállapítására a belváros részéről 24, az alsó- és felsővárosok részéről 12 és 12 meghatalmazott választott; a végtárgyalás megyei küldöttség előtt 1842. április 27-én tartott meg, amidőn az egyezség megállapított, s június 13-án aláíratott 48 meghatalmazott által, kik közül mai napig még Seebauer János⁸² van életben.

⁸⁰ A Pápai Gőzcséplőgép Társulatot 40 darab, egyenként 500 forint értékű részvénnel, összesen 20.000 forint alaptőkével alapították. Vagyonának (székház, két régi gőz- és cséplőgép, két új cséplőgép, három régi gőzgép, egy lovaskocsi, kevés készpénz) értéke 1881 év végén megközelítette a 25 ezer forintot. A társulat igazgatója Rikóti Károly, könyvelője Buchwald Antal, három felügyelője Antal Gábor, Lövy Adolf, Kluge Károly voltak. – Hirdetése. = PL 9 (1882) 1. sz. (január 8.) 9.

⁸¹ A „kereskedelem és iparszorgalom emelésére” 1881-ben szerveződött a Pápai Lloyd, melynek alapszabályát a következő évben hagyták jóvá. 1894-ben 100 taggal működött, saját könyvtárat tartott fenn, 17 magyar és német nyelvű hírlapot járatott. KAPOSSY 1905. 262.

⁸² Seebauer János magánzó 1892-ben a legtöbb állami egyenesadót fizetők közé tartozott, e jogon volt városi képviselőtestületi tag. NÉVJEGYZÉK 1892.

1848-ban Pápa városa külön országgyűlési képviselőválasztási joggal ruháztatott fel.⁸³

1849-ben a város az abszolút kormányzat folytán az időkori császári királyi szolgabíróság alá került.⁸⁴

Itt helyén látom megemlíteni a magyar nemzet történelmében korszakot képező 1848–1849-ki szabadságharcot, amely alatt a városra kirótt hadisarcok, az ezután bekövetkezett abszolút kormány alatt, a katonaszállásolásokkal felmerült terhek, szolgálmányok kezdték leginkább a város eladósoadását előidézni, ugyanis jelentékenyebb ilyenmű terhe volt már a városnak az 1849. júl. 17-én 624. jkv.-i p. szerint követelt 1500 akó jó bor, 500 akó pálinka hordóstól, 1000 db lepedő, 500 db szalmazsák, 500 db fejevánk, 1000 db ing, 1000 db lábravaló, 400 pár bakancs, 200 db törülköző s különféle főző-, evőeszközök, kórházi szerelvények stb.

1857. A város ugyancsak az abszolút kormányzat alatt új szervezetet nyert.⁸⁵

Városunk ez időkori hatósága, felfogva azon hivatását, hogy a szépítés terén haladásban is más, hozzánk hasonló népességű és műveltségű városoktól elmaradni nem szabad, s belátva az éji utcavilágításnak úgy közbátorsági, mint kényelmi tekintetből szükséges és elodázhatatlan⁸⁶ voltát, ugyancsak 1857-ben elrendelte, hogy egyelőre a Fő téren egy kettős lángú kandeláber,⁸⁷ és legalább a főbb utcákban 20 utcalámpa állíttassék fel, ezzel kezdetett meg városunkban az utcavilágítás, mit a jelen ideig annyira terjeszteni sikerült, hogy jelenleg 119 utcalámpa van.

⁸³ 1848-ban Pápa város – a megyebeli mezővárosok közül egyedülként – önálló választókerületet alkotott és egy országgyűlési követet választott. Erről az 1848. évi V. tc. 5.§.-a rendelkezett. Vö. 1847/8-ik országgyűlési törvénycikkek. Nyomatott miniszter-elnöki rendelet-nél fogva a k. kir. megerősítést nyert eredeti kézirat után. Pozsony, 1848. 22. A város a kiegyezés korában is saját követet választhatott. Vö. WOITA 1875. 66.

⁸⁴ Az új városi tisztkart 1849. november 11-én nevezték ki. A pápai járást Pápay Miklós cs. k. főbíró irányította. Vö. KAPOSSY 1905. 348. Pápay Miklós Pápay Sámuel uradalmi ügyész, irodalomtörténész fia volt.

⁸⁵ Erről a városi jegyzőkönyvek pontos adatokat nem tartalmaznak. Vö. KAPOSSY 1905. 350.

⁸⁶ A cikkben régiesen: *elodázhatlan*

⁸⁷ A cikkben régiesen: *Candelaber*

Szükségesnek látta továbbá [a] városi hatóságunk úgy egészségügyi, mint köztársalgási tekintetéből⁸⁸ egy nyilvános és közsétatérnek is berendezését, mely célra ép[p]en az én megbízatásom folytán általam előterjesztett tervszerint a volt fapiac jeleltetvén ki, ez ugyancsak az 1857. évben lett bekerítve, s fákkal beültetve.

Ezen évben kezdetett meg a gyalogjárdáknak négyszögletű faragott kővel való kirakata is, amennyire az a jelen állapotig, később somlai kővel is pótolva terjesztetett.

1861. A város régi alkotmány szerű szervezete visszaállott.⁸⁹

1862. Városi törvényszék állíttatott fel, mely azon évi július 15-én hivatalába ünnepélyesen be is iktattatott.⁹⁰

1865. A városi törvényszék december 2-ról 23688. sz. a. kelt királyi helytartósági intézvénnyel megszüntettetett.⁹¹

1865. A város kövezetvám-szedési engedélyt nyert, mely 3 évenként szokott megújíttatni.

1872. Városunkban is királyi törvényszék állíttatott fel járásbíróssággal és telekkönyvi hatósággal, a törvényszék azonban 1876. július hónapban már ismét megszüntettetett.

1872. Városunk hatósága új törvény alapján rendezett tanácsú minőségben szervezkedett.⁹²

1872. A város a vasútról beszállított tárgyak után vámszedési engedélyt nyert a közmunka és közlekedési minisztériumnak 9899. sz. intézvényével, mely szintén 3 évenként szokott megújíttatni.⁹³

⁸⁸ Helyesebben: *tekintetből*

⁸⁹ Ekkor ismét az 1848. évi törvények értelmében választottak tisztikart. KAPOSSY 1905. 350.

⁹⁰ A városi törvényszék felállítását az 1862. május 21-i gyűlésen mondták ki. A törvényszéki tanácsosi állásokra július 9-én tettek javaslatot. KAPOSSY 1905. 350–352.

⁹¹ Vö. Kapossy 1905. 353.

⁹² Az 1872. évi (későbbi módosításokkal kiegészített) szervezeti szabályzatot közzétette Schoor Ernő: KAPOSSY 1905. 353–363. Az 1872-ben közzétett szervezési szabályzat 55 oldalas volt: WOITA 1872.

⁹³ 1874. május 15-től a győri országuira (útszakaszra) is kiterjesztett vámszedés éves bevétele 4500 forintot kalkulálták. WOITA 1875. 65.

1872. A városnak keddi napokon terményekre egy második hetivásár tarthatása engedélyeztetett a földm. ipar és kereskedelmi minisztérium által március 20-áról 2773. sz. a.

1874. A város külön újoncozási területté jeleltetett.⁹⁴

Az utóbbi években különféle szabályrendeletek alkottattak, nevezetesen:

– A város közigazgatási és árvaszéki szervezeti szabályzata.⁹⁵

– Vágóhídi szabályrendelet.⁹⁶

– Zárórákra.⁹⁷

– Utcai csendzavarásra.⁹⁸

– Tapolca folyó, Cinca árok, utcacsatornák és gyalogjárdák tisztán tartására.⁹⁹

– Foglalkozást közvetítő és cselédszerző.¹⁰⁰

⁹⁴ A magyar királyi honvédelmi minisztérium 1873. február 13-án kelt 1600 sz. rendeletével Pápa városát különálló újoncozási járássá nyilvánította. Az 1874. évi újoncállításkor már az új beosztást alkalmazták. WOITA 1875. 105.

⁹⁵ A város szervezési szabályrendelete 1872-ben készült, a közigazgatási és árvaszéki szabályzat már 1876-ban létezett és módosításra szorult: módosítását egy 5 tagú bizottságra bízta. – Pápa városa képviselő testületének 1876. évi június 24-én tartott rendkívüli közgyűlése. = PL 3 (1876) 27. sz. (nyárhó 1.) 113–114.

⁹⁶ A vágóhídi szabályrendeletet az új vágóhíd létesítésekor, 1880-ban alkották meg, s a vágóhíd 1880. május 3-án történt üzembe helyezésékor kezdték alkalmazni. Az állategészségügyi törvény 1889. január 1-vel történő életbe lépése miatt az 1888. október 29-én tartott rendkívüli közgyűlésen módosították. – Polgármesteri jelentés az 1880-ik évről. [I. rész] = PL 8 (1881) 32. sz. (július 24.) 129., Városi ügyek. = PH 1 (1888) 26. sz. (november 4.) 3–4.

⁹⁷ A zárórék betartására, betartatására a képviselőtestület 1876. július 17-én tartott közgyűlésén alkotott rendeletet. – A városi hatóság köréből. = PL 3 (1876) 32. sz. (augusztus 5.) 134.

⁹⁸ Az utcai csenháborításra vonatkozó szabályrendelet-tervezetet a közgyűlés 1884. május 3-án Veszprém megye észrevételei alapján módosította. Városi közgyűlés. = PL 11 (1884) 18. sz. (május 4.) 73.

⁹⁹ A csatornák és gyalogjárdák tisztítására vonatkozó szabályrendeletet a belügyminisztérium 1884-ben hagyta jóvá. Városi közgyűlés. = PL 11 (1884) 18. sz. (május 4.) 73. A városi képviselőtestület 1883. február 10-én fogadta el a szabályrendeletet, amelyet Prónay József államtitkár 1884. február 19-én hagyott jóvá. Szövege: *Szabályrendelet. A Tapolca folyó, Czincza árok, utca, csatornák és gyalogjárdák tisztán tartására.* = PL 11 (1884) 43. sz. (október 26.) 178.

¹⁰⁰ A foglalkozást közvetítő és cselédszerző üzletről szóló helyi szabályrendeletet az új ipartörvény alapján 1884 őszén készítették és 1884. november 7-én tettek ki közzszemlére. A jogsza-

- A társas- és bérkocsi.¹⁰¹
- A hordár és bérszolgaság.¹⁰²
- A kéményseprő.¹⁰³
- A zsibárus üzletek gyakorlására vonatkozó szabályrendeletek.¹⁰⁴

* * * * *

RÖVIDÍTÉSEK

DREL	= Dunántúli Református Egyházkerület levéltára
PFU	= Pápai Független Ujság
PH	= Pápai Hírlap
PK	= Pápai Közlöny
PL	= Pápai Lapok
PV	= Pápa és Vidéke
VeML	= Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára

bályt az 1884. november 22-én tartott közgyűlésen fogadták el. Hivatalos rovat. = PL 11 (1884) 45. sz. (november 9.) 187., Városi képviselőtestület... = PL 11 (1884) 47. sz. (november 23.) 196–197.

¹⁰¹ A rendes járási időhöz kötött személyszállításról vagyis társaskocsiról, valamint a bérkocsiról szóló városi szabályrendeletet az új ipartörvény alapján 1884 őszén készítették és mindkettőt 1884. november 7-én tettek ki közszemlére. Hivatalos rovat. = PL 11 (1884) 45. sz. (november 9.) 187.

¹⁰² A hordár és bérszolgaság szabályozásáról az új ipartörvény alapján 1884 őszén készítettek városi szabályrendeletet, melyet 1884. november 7-én tettek ki közszemlére. A jogszabályt az 1884. november 22-én tartott közgyűlésen fogadták el. – Hivatalos rovat. = PL 11 (1884) 45. sz. (november 9.) 187., Városi képviselőtestület... = PL 11 (1884) 47. sz. (november 23.) 196–197.

¹⁰³ A város a kéményseprési ipargyakorlást 1875-ben szabályozta. A kéményseprési szabályrendeletet az új ipartörvény alapján 1884 őszén készítették és 1884. november 7-én tettek ki közszemlére. A jogszabályt az 1884. november 22-én tartott közgyűlésen fogadták el. – Hivatalos rovat. = PL 11 (1884) 45. sz. (november 9.) 187., – Városi képviselőtestület... = PL 11 (1884) 47. sz. (november 23.) 196–197.

¹⁰⁴ A zsibáruskodásra vonatkozó helyi szabályrendeletet az 1884. november 22-én tartott közgyűlésen fogadták el. – Városi képviselőtestület... = PL 11 (1884) 47. sz. (november 23.) 196–197. – A zsibáruskodás gyakorlását már 1875-ben szabályozták: Szabályrendelet az ipartörvény 5. §-ában felsorolt iparágak gyakorlásának szabályozása iránt. Pápa, 1875. július 1. [A szabályrendelet a következő iparok gyakorlására vonatkozik: a.) szálloda, b.) korcsma, bor-, ser- és pálinkamérés, c.) kávéház és pótkávé mérés, d.) zsibáruskodás, e.) zálogra való kölcsönzés, f.) cselédszerzés, g.) kéményseprés, h.) rendes járási időhöz között s minden egyéb személyszállítás, i.) hordár és bérszolga.]

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

DREL III. 62	A Pápai Református Egyházközség iratai (1510–1950)
VeML IV. 1. a.	Veszprém vármegye nemesi köz- és kisgyűlésének jegyzőkönyvei (1639–1848)
VeML IV. 1. b.	Veszprém vármegye nemesi köz- és kisgyűlésének gyűlésének iratai (1602–1848)

IRODALOM

- FEJES 2001 = FEJES Sándor: A pápa-csornai vasút története a pápai sajtó tükrében. Pápa, 2001. (Jókai Füzetek, 31.)
- H. SZABÓ 1994 = H. SZABÓ Lajos: Pápa és környéke 1848–1849. Pápa, 1994.
- HORVÁTH-TÓTH 1936 = HORVÁTH Elek – TÓTH Endre: Pápa megyei város múltja, jelene és környéke. Pápa ismertető leírása. Pápa, 1936.
- HUDI 1995a = HUDI József: Veszprém vármegye politikai elitje a XVIII–XIX. században (1711–1918). = Az átmenet avagy Veszprém megye a rendszerváltás időszakában. Tanulmányok. Szerk.: Oláh Miklós. Veszprém, 1995. 25–61.
- HUDI 1995b = HUDI József: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847). Pápa, 1995. (Fejezetek Pápa város történetéből, 2.)
- HUDI 2001 = Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. Válogatta, szerkesztette, a tanulmányokat és jegyzeteket írta: Hudi József. Munkatársak: Jakab Réka, Mezei Zsolt. Pápa, 2001. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 2.)
- HUDI 2007 = HUDI József: A Pápai Casinó vendégei a reformkorban. = A fogyasztás társadalomtörténete. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület konferenciája. Pápa, 2004. augusztus 27–28. Szerk.: Hudi József. Budapest–Pápa, 2007. 113–120.
- HUDI 2008 = HUDI József: A pápai kaszinók 1848–1849-ben. = Istennek, hazának, tudománynak. Tanulmányok a 95 éves Nádasdy Lajos tiszteletére. Pápa, 2008. 76–92.
- HUDI 2011 = HUDI József: Voyta Adolf visszaemlékezései. = AP 2011. 1–2. sz., 3–4. sz.
- HUDI–MEZEI 2004 = HUDI József – MEZEI Zsolt: A pápai tűzoltóság története. Pápa, 2004.
- HUDI–MEZEI 2010 = HUDI József – MEZEI Zsolt (szerk.): Vaszar község története. Vaszar, 2010.
- HUNKÁR 2004 = Hunkár Antal visszaemlékezései és iratai. Sajtó alá rendezte és szerkesztette: Hudi József. Pápa, 2004. (A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések, 6.)
- HUSZÁR 2005 = HUSZÁR János: Múltidéző történetek Pápáról. Honismereti olvasókönyv. Pápa, 2005.
- JAKAB 2014 = JAKAB Réka: Bérlőből polgár. Pápa város zsidó községének társadalom- és gazdaságtörténete 1748–1848. Budapest, 2014.
- KAPOSSY 1905 = KAPOSSY Lucián (összeáll.): Pápa város egyetemes leírása. Pápa, 1905.
- KÖVI 1986 = KÖVI Zsolt: A 150 éve alapított Pápai Kaszinó története. Veszprém megyei honismereti tanulmányok XII. Szerk.: Hadnagy László. Veszprém, 1986. 53–73.

- LÁZÁR 1999 = LÁZÁR Andor: Egy hosszú élet emlékei. Pápa, az alvó város. Pápa, 1999. (Pápai Diákok, 2.)
- LŐWY 2010 = LŐWY László: Adatok városunk, tanácsunk és közgyűlésünk történetéhez 1872–1898. [Bevezetővel, jegyzetekkel közléteszi: H. J. = Hudi József.] = AP 10 (2010) 1–2. sz. 165–175.
- MITHAY 1986 = MITHAY Sándor: A pápai fegyveres polgárság. = Veszprém megyei honismereti tanulmányok XII. Szerk.: Hadnagy László. Veszprém, 1986. 43–52.
- NÁDASDY 1981 = NÁDASDY Lajos: A pápai kőszínház története (1817–1931). Veszprém, 1981. (Horizont Közművelődési Kiskönyvtár, 5.)
- NÁDASDY 1986 = NÁDASDY Lajos: A pápai vízimalmok története. = Veszprém megyei honismereti tanulmányok XII. Szerk.: Hadnagy László. Veszprém, 1986. 7–41.
- NÉVJEGYZÉK 1892 = Névjegyzéke a legtöbb állami adót fizető városi képviselőkbnek. = PL 19 (1892) 47. sz. (november 20.) 190.
- NÉVTÁR 1996 = A Veszprémi Főegyházmegye névtára 1996. Szerk.: RAJCZI Pál. Veszprém, [1997].
- SZALAI 2003 = SZALAI Antal: A pápai zsidóság asszimilációs törelvései és polgárosodása 1600–1944. Pápa, 2003. (Jókai Füzetek, 37.)
- SZALAI 2005 = SZALAI Antal: Szállodák, vendéglők, korcsmák, kávéházak, mézeskalácsosok, cukrászok. Pápa, 2005. (Jókai Füzetek, 42.)
- SZEGLETI 1978 = SZEGLETI Ildikó: Veszprém megye nyomdászata 1860–1920. Veszprém, 1978. (Közművelődési Kiskönyvtár, 3.)
- TAKÁCS 1987 = TAKÁCS Lajos: Ranolder János veszprémi püspök élete és munkássága 1806–1875. Veszprém, 1987. (A Veszprémi Egyházmegye Múltjából, 14.)
- TÓTH 1941 = TÓTH Endre: A pápai református egyház története. Pápa, 1941.
- TRÓCSÁNYI 1981 = TRÓCSÁNYI Zsolt (szerk.): A pápai kollégium története. Bp., 1981.
- VARGA 2014 = VARGA Béla: Veszprém megyei életrajzi lexikon. Bővített és javított kiadás. Veszprém, 2014.
- VÉGHÉLY 1886 = VÉGHÉLY Dezső: Emléklapok rendezett-tanácsu Veszprém város közigazgatási életéből. (Az 1875-ik évi jelentés töredéke.) Veszprém, 1886.
- VOYTA 2012 = VOYTA Adolf visszaemlékezései. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta, jegyzetekkel, helynévmutatóval ellátta és szerkesztette: Hudi József. Pápa, 2012.
- WOITA 1872 = WOITA József: Pápa rendezett tanácsu város közigazgatási szervezete. Pápa, 1872.
- WOITA 1875 = Pápa városi polgármesternek azon város képviselőtestületéhez terjesztett hivatalos évi jelentése az 1874. évről. [I–V. Pápa, 1875. február 10. Woita József polgármester.] = PL 2 (1875) 8. sz. (február 20.) 65–66., 9. sz. (február 27.) 75–76., 10. sz. (március 6.) 84–85., 11. sz. (március 13.) 94–95., 12. sz. (március 20.) 104–15.